

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ)

Наталія Кухарська

Постанова проблеми в загальному виді. Процеси глобалізації і посилення міжнародної конкуренції, що характеризують світову економіку, з'явилися об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної регіональної економічної політики і переході до нової регіональної політики, заснованої на кластерній ідеології.

Реалізація кластерної ідеології в умовах економічної кризи дозволить зменшити негативний ефект від її дії на економічний розвиток регіонів країни. Особливої актуальності набуває можливість і необхідність створення в системі соціально-економічного розвитку регіону такої форми організації конкурентоздатного виробництва як кластер, який передбачає тісний добровільний контакт між декількома юридично незалежними компаніями – учасниками економічної діяльності, що працюють в суміжних виробництвах, і деяке територіальне обмеження з метою підвищення конкурентоспроможності регіону як на макро-, так і наднаціональному рівні.

Теоретико-методологічним питанням кластероутворення присвячені праці класиків економічної науки, таких як Енрайт М. [1], Ізард У. [2], Кругман П. [3], Маршал А. [4], Портер М. [5]. Проблеми і перспективи формування кластерів в Україні широко обговорювалися в роботах вітчизняних учених-економістів – Войнаренка М.П. [6], Геєця В.М. [7], Дубніцького В. І. [8], Захарченка В.І. [9], Кузьміна О.Є. [10], Соколенка С.І. [11; 12] та інших.

За нашого часу в офіційній і науковій літературі як синоніми використовуються такі поняття як «економічний кластер», «територіальний економічний кластер», «територіальний виробничий кластер», «промисловий кластер», «регіональний кластер», «техніко-економічний кластер», «інноваційний кластер»,

«галузевий кластер» і ін. Але незважаючи на це, учені і фахівці погоджуються на думці, що невід'ємною властивістю цих визначень з'являється системність, яка обумовлюється наявністю різноманітних зв'язків між учасниками цих утворень і породжує синергетичні ефекти, що врешті рещт і приводить до вищої ефективності і конкурентоспроможності регіону.

Метою даного дослідження є визначення тих видів економічної діяльності, в яких перспективно створювати різні типи кластерних структур.

Виклад основного матеріалу. Основним обмеженням для виділення перспективних кластерів є недосконалість методичного підходу до визначення тих видів економічної діяльності, які можуть бути включені в кожен конкретний кластер. Прорахунки на етапі діагностики кластеру можуть не лише спричинити помилкові наукові висновки, але й привести до неефективного використання ресурсів, що направляються на створення певних видів кластерів.

Для створення в Одеському регіоні перспективних кластерів досліджено економічний розвиток цієї територіально-адміністративної одиниці за видами економічної діяльності за сім років (з 2002 по 2008 рр.) [13] на основі наступних показників: 1) обсяг випуску продукції; 2) обсяг валової доданої вартості; 3) введення в дію нових основних фондів; 4) інвестиції в основний капітал; 5) кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (ЄДРПОУ); 6) попит на робочу силу; 7) середньомісячна номінальна заробітна плата.

Прослідкуємо зміни обсягу випуску продукції у фактичних цінах. По цьому показнику за вказаний період відсутні значні коливання, й рейтингові ступені є відносно стійкими. Лідерами є такі види економічної діяльності як переробна промисловість, транспорт і зв'язок. При цьому їх питома вага в загальній структурі випуску знизилася: оброблювальної промисловості з 32,9% до 26,1%, у транспорті й зв'язку – з 23,5% до 19,7%. Підвищили свій рейтинг до 2008 р. операції з нерухомістю, оренда, інжиніринг і послуги юридичним особам, а також торгівля, а знизили – сільське господарство, охота, лісове господарство і будівництво.

У структурі обсягу валової доданої вартості (ВДВ) за аналізований період спостерігаються ті ж тенденції, що і в структурі випуску. Лідером за цим показником всі роки є діяльність транспорту і зв'язку, які підвищили ВДВ з 2001 р. в 2,3 разу. При цьому частка цього виду економічної діяльності в загальній структурі з 2003 р. неухильно знижується – з 35,3% у 2003 р. до 23,5% у 2008 р. Другий рейтинговий ступінь стабільно займає переробна промисловість, яка збільшила ВДВ майже в 3 рази. Останні рейтингові ступені, як в структурі випуску продукції, так і в структурі обсягу ВДВ, займають діяльність готелів і ресторанів, рибне господарство і добувна промисловість.

Третій показник розвитку економіки регіону, що розглядається, – введення в дію нових основних засобів. На діяльність транспорту і зв'язку, які визначають спеціалізацію регіону, у 2008 р. доводилося 29,8% введення нових основних засобів, що пояснюється прикордонним, приморським і транзитним положенням Одеського регіону. Проте цей показник має тенденцію до зниження (для порівняння: у 2000 р. він складав 48,7%). При цьому ступінь зносу основних засобів на транспорті і зв'язку одна з найзначніших (61,8%). Тільки з 2005 р. знос основних засобів збільшився в 1,5 разу.

Протилежна ситуація спостерігається в переробній промисловості, яка гостро потребує нових основних засобів, оскільки ступінь їх зносу складає 53,2%. На долю трьох перерахованих видів економічної діяльності припадає 71,5% вартості існуючих основних засобів і 60,2% вартості нових введених основних засобів Одеського регіону.

Незначне введення в дію основних засобів в освіті (11-й ступінь в рейтингу), яке при цьому має найвищий ступінь зносу основних засобів – 84,8%.

Як на позитивний процес слід звернути увагу на збільшення введення нових основних засобів в сільському господарстві, оскільки ступінь зносу основних засобів в цьому виді економічної діяльності складає 53,5% (у 2007 р. знос складав 57,1%).

Багато років не спостерігалось оновлення основних засобів в добувній промисловості. Будівельний бум і розвиток промисловості будматеріалів у 2007 г. обумовив його різке зростання з 0 до 18 млн. грн. Проте у зв'язку з фі-

нансовою кризою у 2008 р. вартість введення нових засобів в добувній промисловості знов скоротилася до 0,1 млн. грн.

Оцінюючи обсяг інвестицій в основний капітал (табл. 1) можна відзначити, що найбільший обсяг інвестицій припадає на діяльність транспорту й зв'язку, операції з нерухомістю, оренду, інжиніринг і послуги юридичним особам і переробну промисловість. В сукупності на вказані види діяльності припадає майже 72% всіх інвестицій в основний капітал. Збільшився приплив капіталовкладень в охорону здоров'я й соціальну допомогу (у 2,4 разу) та освіти (у 1,3 раз). Найменш інвестиційно активними залишаються держуправління, рибне господарство, а в основний капітал добувної промисловості у 2008 р. інвестицій взагалі не надійшло. В цілому динаміка даного показника є стабільною, за винятком сільського господарства і фінансової діяльності.

Таблиця 1
Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності, млн. грн./РС*

Види економічної діяльності	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Σ РС*	ПР**
Усього	2609	3309	5137	5154	7339	10500	12484	-	-
Транспорт та зв'язок	1092/1	1160/1	1223/1	1461/1	1974/1	3162/2	3547/1	8	1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	370/3	575/2	826/3	1225/2	2189/2	3079/1	3314/2	15	2
Переробна промисловість	388/2	532/3	600/4	707/3	973/3	1561/3	2070/3	21	3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	133/4	234/4	342/5	403/5	666/4	768/4	1248/4	30	4
Будівництво	125/6	159/6	1222/2	547/4	543/5	355/6	495/6	35	5
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	128/5	100/7	199/7	223/6	306/6	395/5	698/5	41	6
Комунальні та індивідуальні послуги	70/8	203/5	237/6	54/10	116/8	241/8	264/8	53	7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	53/10	77/9	83/9	110/8	200/7	352/7	460/7	57	8
Готелі та ресторани	17/13	87/8	164/8	109/9	100/9	196/9	249/9	65	9
Фінансова діяльність	64/9	44/12	65/11	182/7	86/10	155/10	207/11	70	10
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	80/7	56/10	74/10	46/12	85/11	92/11	217/10	71	11
Освіта	30/11	45/11	60/12	53/11	66/12	86/12	116/12	81	12
Державне управління	14/15	19/13	34/13	30/13	27/13	48/13	53/13	93	13
Рибне господарство	16/14	17/14	7/14	4/14	6/14	9/14	5/14	98	14
Добувна промисловість	29/12	1/15	1/15	1/15	2/15	1/15	0/15	102	15

*РС – рейтингова ступінь;

**ПР – підсумковий рейтинг

За кількістю суб'єктів ЄДРПОУ в Одеському регіоні всі досліджувані роки лідирують торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого споживання (21,6% від всієї кількості суб'єктів), операції із нерухоміс-

тю, оренда, інжиніринг і послуги юридичним особам (12,7%), комунальні, і особисті послуги (11,9%) і сільське господарство (10,8%). На долю цих видів діяльності в загальному обсязі припадає 57% всіх суб'єктів ЄДРПОУ. При цьому необхідно відзначити, що у сфері операцій з нерухомістю, оренді, інжинірингу всі роки наголошується найвища частка збиткових підприємств: 42,8% у 2004 р., 44,0% – у 2005 р., 41,3% – у 2006 р., 42,4% – у 2007 р., а у сфері надання комунальних, і особистих послуг збиткових підприємств близько 39% (у «Статистичному щорічнику Одеської області за 2008 р.» статистика збиткових підприємств ЄДРПОУ представлена не була). Менше всього зареєстровано суб'єктів ЄДРПОУ в добувній промисловості – 89 одиниць (0,1%).

У зв'язку з економічною кризою попит на робочу силу за всіма видами економічної діяльності у 2008 р. в порівнянні з 2007 р. скоротився майже в два рази, у тому числі у фінансовій діяльності – в 3,6 раз, в оброблювальній промисловості – в 3,3, в торгівлі – в 2,8, транспорті й зв'язку – в 1,6 раз.

При цьому особливо потребують трудових ресурсів транспорт і зв'язок – 439 чоловік, що складає 14,7% від всього попиту за всіма видами економічної діяльності. Великий попит на робочу силу пред'являють держуправління (377 чол., або 12,6%) і переробна промисловість (344 чіл., або 11,5%), затребуваність в якій свідчить про перспективи розвитку промисловості в Одеському регіоні. Потребують робочих рук також такі види діяльності як охорона здоров'я і соціальна допомога, торгівля, побутові послуги, сільське господарство. Багаторічне збільшення попиту на робочу силу в будівництві, у зв'язку з іпотечною кризою, пішло на спад.

Аналізуючи такий соціальний показник як середньомісячна номінальна зарплата, необхідно відзначити, що найбільш високий рівень оплати праці склався у фінансовій діяльності (2788 грн. у 2008 р., що в 1,7 раз більше, ніж середнє значення по області), держу правлінні (2470 грн.), транспорті й зв'язку (2442 грн.). У два рази нижче по Одеському регіону припадає середньомісячної зарплати в сільському господарстві (827 грн.), добувній промисловості (754 грн.) і в рибному господарстві (598 грн.).

На підставі вище досліджених індикаторів соціально-економічного розвитку Одеського регіону були розраховані рейтинги кожного виду економічної діяльності (табл. 2). За результатами рейтингової оцінки методом суми рейтингових ступенів були сформовані три групи виробництв і галузей регіону [14, с.9]:

1) найбільш розвинені (з 1-ої по 5-ту рейтингову ступінь): транспорт й зв'язок; оброблювальна промисловість; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого споживання; сільське господарство, охота та лісове господарство;

2) середньо розвинені (з 6-ої по 10-ту рейтингову ступінь): будівництво; державне управління; фінансова діяльність; комунальні та індивідуальні послуги; освіта;

3) менш розвинені (з 11-ої по 15-ту рейтингову ступінь): виробництво і розподіл електроенергії, газу й води; охорона здоров'я та соціальна допомога; діяльність готелів і ресторанів; рибне господарство; добувна промисловість.

Таблиця 2

Рейтингова оцінка основних індикаторів розвитку економіки Одеського регіону по ВЕД

Рейтингові ступені	Види економічної діяльності (ВЕД)	Випуск продукції, млн. грн.	ВДВ, млн. грн.	Увід в дію основних засобів, млн. грн.	Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ, одиниць	Попит на роботу силу, чоловік	Середньомісячна номінальна зарплата, грн.	Підсумковий рейтинг (ІР)	Місце в рейтингу	
I	1.1.	Транспорт та зв'язок	2	1	1	1	7	2	2	16	1
	1.2.	Переробна промисловість	1	2	2	3	5	1	5	19	2
	1.3.	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	6	5	3	2	4	6	6	32	3
	1.4.	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	5	3	4	4	1	7	9	33	4
	1.5.	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	3	4	5	6	2	5	14	39	5
II	2.1.	Будівництво	4	6	9	5	6	8	7	45	6
	2.2.	Державне управління	8	8	12	13	8	3	3	55	7
	2.3.	Фінансова діяльність	9	9	6	10	12	12	1	59	8
	2.4.	Комунальні та індивідуальні послуги	11	12	8	7	3	9	12	62	9
	2.5.	Освіта	7	7	11	12	10	10	8	64	10
III	3.1.	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	12	11	7	8	13	11	4	66	11
	3.2.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	10	10	10	11	11	4	11	67	12
	3.3.	Готелі та ресторани	13	13	13	9	9	13	10	80	13
	3.4.	Рибне господарство	14	15	14	14	14	14	15	100	14
	3.5.	Добувна промисловість	15	14	15	15	15	15	13	102	15

З погляду формування кластерів найбільш перспективними є виробництва, що відносяться до першої групи, де особливо виділяється діяльність транспорту й зв'язку, що визначає спеціалізацію і конкурентоспроможність Одеського регіону. Для ефективного розвитку кластерних структур в регіоні є кваліфікована робоча сила – випускники профільних ВУЗів. В межах кластерів необхідне створення і розвиток крупних логістичних вузлів на території регіону, оздоровлення регіональних транспортних комунікацій, телекомунікацій.

Проте основною проблемою залишається високий ступінь зносу основних засобів, що стримує збільшення випуску і підвищення валової доданої вартості. Виходом з ситуації повинно стати збільшення притоку в галузь інвестицій як іноземних, так і внутрішніх інвесторів, які матимуть можливість активізації своєї інституційної діяльності і створення нових підприємницьких структур. Це підтверджується Інвестиційними пропозиціями Головного управління зовнішньоекономічної діяльності й європейської інтеграції Одеської облдержадміністрації, в яких на розвиток транспорту та зв'язку передбачається залучення інвестицій на суму 8177,3 млн. доларів США, що складає 77,1% від загальної суми інвестицій в регіон [15, с.8].

Також перспективними для створення є кластери в переробній промисловості (іншими словами – у виробничій діяльності), ефективний розвиток яких підвищить конкурентоспроможність та збільшить значущість Одеського регіону в Україні. В межах цих кластерів увагу має бути приділено харчовій і переробній промисловості, а також машинобудуванню, що підтверджує інтерес іноземних інвесторів до цих промислових виробництв. Найбільшу привабливість серед прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Одеський регіон в 2008 р. мала саме обробна промисловість (29,5% всіх ПІІ), з яких 13,8% надійшло в харчову і переробну промисловість і 10,2% – у машинобудування. Окрім цього в цих промислових виробництвах зберігається великий попит на робочу силу, що в перспективі може знижувати соціальну напруженість в регіоні. Також доказом пріоритетності створення цих кластерів є зростання індексу обсягу продукції у виробництві машинобудування й устаткування для сільського господарства (на

220,7% у 2008 р. в порівнянні з 2007 р.), а також машинобудування та устаткування для переробки сільськогосподарської продукції (на 115,9%).

Серйозною проблемою тут є високий ступінь зносу основних фондів. Тому принципово важливим є не відновлення зношеності устаткування, а перехід до технологій нових технологічних устроїв в межах інноваційної складової розвитку регіону, що базується на значному освітньому, науково-дослідному та кадровому потенціалі Одеського регіону.

Присутність в першій групі найбільш розвинених видів економічної діяльності таких послуг як операції з нерухомістю, оренда, інжиніринг і послуги юридичним особам обумовлено зростаючим попитом на сучасні ділові послуги – реінжиніринг, консалтинг, франчайзинг, аудит, аутсорсинг, медіа-послуги, послуги з оренди, реклами, інформатизації і програмного забезпечення, а також розширенням кола тих, що користуються цими послугами. Таким чином в Одеському регіоні перспективно формування кластеру бізнес-послуг.

Доказом цього ствердження є те, що з 2002 р. обсяг таких реалізованих послуг, як консультації з питань інформатизації збільшився у порівнянні з 2002 р. у 7,2 раз і склав в 2008 р. 7,9 млн. грн., розробка програмного забезпечення – в 6 раз (62 млн. грн.), ремонт і техобслуговування офісної і електронно-обчислювальної техніки – в 2,8 раз (23,9 млн. грн.), рекламна діяльність – в 10,4 раз (181,1 млн. грн.), інжиніринг – в 6,4 раз (311,4 млн. грн.). Основоположним в розвитку кластеру бізнес-послуг також буде науковий і кадровий потенціал Одеського регіону.

Окрім цього, розвиток бізнес-послуг надасть серйозний поштовх розвитку туристичних послуг і самого туризму в Одеському регіоні (у Інвестиційних пропозиціях Одеського регіону [15, с.6] на розвиток туризму передбачено залучення усього 4,5% від спільної суми інвестицій).

У цьому контексті також перспективним буде розвиток оптової і роздрібної торгівлі, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого споживання, в яких найбільша кількість суб'єктів державного і підприємницького сектора, найбільша кількість зайнятого населення, і, при цьому, залишається значним попит на робочу силу.

Створення кластерів в сільському господарстві повинне передбачати кооперацію між виробниками і переробниками сільськогосподарської сировини, слугувати найважливішим і невід'ємнішим доповненням до харчової і переробної промисловості і забезпечувати її економічний ефект на території регіону, що позитивно позначиться на добробуті значної частини населення. Це дозволить згладити коливання цін і забезпечити передбаченість сільськогосподарського виробництва. Додатковим стимулом для формування таких кластерів з'явиться створення оптового сільськогосподарського ринку в Одеському регіоні.

Будівництво, яке знаходиться на шостому місці в підсумковому рейтингу і яке має власну сировинну базу, також в перспективі може передбачати створення кластеру, що дасть можливість зменшити житлову проблему в регіоні (особливо в Одесі). Проте це буде можливим у разі відновлення довіри до банківської системи України і відновлення іпотечного кредитування населення.

Висновки. Як відзначав М. Портер [16, с.130] «регіони повинні зосередитися на підвищенні продуктивності всіх кластерів, в яких вони мають значущу позицію, більшою мірою, чим намагатися мігрувати до "бажаніших" кластерів». В Одеському регіоні найбільш перспективно створювати кластери в усіх видах економічної діяльності, які, на підставі дослідження індикаторів соціально-економічного розвитку регіону, відносяться до найбільш розвинених. В цьому випадку кластери, як добровільні об'єднання підприємств, що є гнучкими системами, сприятимуть:

- оздоровленню регіональних транспортних комунікацій, створенню та розвитку великих логістичних вузлів, сучасної системи зв'язку і телекомунікацій;

- підняттю на новий рівень переробної промисловості, насамперед харчової, а також надасть поштовх для підвищення ефективного функціонування АПК;

- розширенню можливостей упровадження і використання інноваційних технологій в машинобудівній промисловості і АПК;

- розвитку бізнес-послуг на підставі потужного наукового і кадрового потенціалу Одеського регіону, а також розширення надання туристичних послуг;

- створенню додаткових сприятливих умов для залучення інвестицій, у т.ч. й іноземних, розробки та упровадження нових інвестиційних проектів;
- збільшенню кількості зайнятих в цих видах економічної діяльності, зниженню безробіття в регіоні.

Створення кластерів як регіональних «точок росту» буде стимулювати розвиток окремих виробництв. В межах кластеру навіть у самих невеликих підприємств з'явиться можливість стійко нарощувати обсяги свого виробництва, не ризикуючи поодиночі пробиватися на перспективні ринки.

Зрештою, наявність конкурентоздатних кластерів стимулює появу нових кластерів і таким чином підтримує цикл економічного зростання. Коли компанії та постачальники об'єднані в групи і географічно знаходяться близько один до одного, ефективність зростає, виникає більше можливостей для інновацій, знижується кількість бар'єрів для появи нових фірм.

Література:

1. Enright M. The Geographical Scope of Competitive Advantage // *Stuck in the Region? Changing scales for regional identity* / Ed by E. Dirven, J. Groenewegen and S/ van Hoof. Utrecht, 1993. P.87-102.
2. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах : [пер. с англ.] / Изард У. – М. : Прогресс, 1966. – 660 с.
3. Кругман П. Международная экономика / П. Кругман, М. Обстфельд. – СПб, 2003.
4. Маршалл А. Принципы политической экономики / Маршалл А. – М. : Прогресс, 1983.
5. Портер М. Международная конкуренция : [пер. с англ.] / Портер М. – М. : Международные отношения, 1993. – 390 с.
6. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // *Економіст*. – 2008. – №.10. – С.27-30.
7. *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* / [ред. акад. НАН України В. М. Гейць]. – К. : Ін-т економ. прогнозування НАН України; Фенікс, 2003. – 1008 с.

8. Трансформація промислового комплексу регіону: проблеми управління розвитком: Монографія / [Дубницький В. І., Булеев І. П., Брюховецька Н. Е. і др.]; под ред. В. І. Дубницького. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 548 с.
9. Захарченко В. І. Кластерна форма територіально-промислової організації / В. І. Захарченко, В. Н. Осипов : [в 2-х частинах]. – Одеса : «Фаворит» - «Печатний дім». 2010. – 122 с.
10. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – №2. – С. 14-23.
11. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
12. Підвищення конкурентоздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). (Підсумок соціально-економічних досліджень) / [Під заг. ред. С. І. Соколенка]. – Київ, 2005. – 238 с.
13. Статистичні щорічники Одеської області за 2002-2008 рр. – Держкомстат України. Одеське обласне управління статистики.
14. Погодина Т. В. Аналіз і оцінка розвитку і напрямків кластеризації отраслей економіки Чувашської Республіки / Т. В. Погодина, Т. В. Задорова // Регіональна економіка : теорія і практика. – 2008. – №34(91). – С. 2-9.
15. Одеська область. Інвестиційні пропозиції. / Головне управління зовнішньоекономічної діяльності і європейської інтеграції Одеської облгосадміністрації. Одеса, 2007. – 176 с.
16. Портер М. Економічне розвиток регіонів / М. Портер // Пространственная економіка. – 2007. – №1. – С.12-21.

АНОТАЦІЯ

Кухарська Наталія. Перспективні напрямки формування кластерів в системі соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Одеського регіону).

Досліджено основні індикатори соціально-економічного розвитку Одеського регіону за видами економічної діяльності за період 2002-2008 рр. Обґрунто-

вано доцільність створення в найбільш перспективних видах економічної діяльності кластерних структур з метою підвищення конкурентоспроможності та соціально-економічному розвитку регіону.

Ключові слова: види економічної діяльності, індикатори соціально-економічного розвитку, кластери.

АННОТАЦИЯ

Кухарская Наталья. Перспективные направления формирования кластеров в системе социально-экономического развития региона (на примере Одесского региона).

Изучены основные индикаторы социально-экономического развития Одесского региона по видам экономической деятельности за период 2002-2008 гг. Обоснованна целесообразность создания в наиболее перспективных видах экономической деятельности кластерных структур с целью повышения конкурентоспособности и социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: виды экономической деятельности, индикаторы социально-экономического развития, кластеры.

SUMMARY

Kuharskaya Natalia. Perspective directions of forming of clusters in the system of socio-economic development of a region (by the example of the Odessa region).

The basic indicators of socio-economic development of the Odessa region are investigated by the fields of economic activity in 2002-2008. The expedience of setting up of cluster structures in the most perspective fields of economic activity with the purpose of increase of competitiveness and the socio-economic development of region.

Key words: fields of economic activity, indicators of socio-economic development, clusters.